

**ПОПОВА Н. М., ЧЕРНОВА А. А.**

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

## ПОНЯТІЙНА ОСНОВА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ (на матеріалі іспанської мови)

Статтю присвячено розробці методології вивчення понятійної складової лінгвокультурних концептів на матеріалі іспанської мови, що стає підґрунтям для формування його асоціативних зв'язків у концептуальній картині світу носіїв мови та перетворює метаконцепти на національно-марковані ментальні утворення.

**Ключові слова:** лінгвокультурний концепт, понятійна складова концепту, концептуальна картина світу.

Статья посвящена разработке методологии изучения понятийной составляющей лингвокультурных концептов на материале испанского языка, который становится основой для формирования его ассоциативных связей в концептуальной картине мира носителей языка и превращает метаконцепты в национально-маркированные ментальные образования.

**Ключевые слова:** лингвокультурный концепт, понятийная составляющая концепта, концептуальная картина мира.

A methodology for studying of the notional component of Spanish cultural linguistic concepts which could be a basis for the formation of cultural linguistic concepts associative links of the native speakers and converts metaconcepts into nationally-marked mental units is developed in this article.

**Keywords:** cultural linguistic concept, notional component of the concept, concept world view.

**Актуальність** даного дослідження зумовлюється необхідністю вивчення особливостей мовної та концептуальної картин світу окремих етнокультурних спільнот з метою встановлення ефективного міжкультурного діалогу в межах сучасного глобалізованого суспільства.

**Наукова новизна** статті полягає в дослідженні актуалізації семантичних ознак лінгвокультурного концепту, що дає можливість структурувати його понятійну складову, яка є основою для реалізації асоціативного і ціннісного компоненти в мовній картині світу окремого народу.

**Метою** нашої роботи є розробка методології вивчення понятійної складової лінгвокультурного концепту та визначення її ролі в становленні концепту як складової концептуальної, а згодом і мовної картини світу певного народу, зокрема іспанського.

**Об'єктом** дослідження є понятійна складова лінгвокультурних концептів.

**Предметом** дослідження стала актуалізація семантичних ознак лінгвокультурних іспанських концептів, яка становить їхнє понятійне

наповнення.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики актуальним є вивчення таких моделей репрезентації знань і уявлень людини про навколишній світ, як картина світу, фрейм, стереотип, архетип, концепт тощо. Найбільш розгорнуті, а нерідко й досить суперечливі погляди мовознавців супроводжують один із ключових термінів лінгвокультурології – концепт. У сучасній лінгвістиці проблемі відображення об'єктивного світу в концептах присвячено чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених (М. М. Болдирєв, Х. Валенсуела, Х. А. Діас Рохо, О. М. Кагановська, З. Д. Попова, Г. Г. Слишкін, Й. А. Стернін, А. Хель та ін.). Значна зацікавленість науковців концептами породжує слушні зауваження щодо концептуальної експансії лінгвістики. Мовознавці підтримують думку про те, що термін “концепт” слід використовувати для “репрезентації світоглядних, інтелектуальних та емоційних інтенцій особистості, відображених у її творіннях – текстах” [1:45].

Не викликає сумніву той факт, що в 90-х роках ХХ століття термін “концепт”, який увійшов у науковий обіг і співіснував разом з іншими подібними до нього термінами, такими як “лінгвокультурема”, “логоепістема”, “міфологема” тощо, – виявився найбільш життєздатним. Нерідко його використовували як синонім “архетипу”, “прототипу”, “стереотипу”, “символу”, “гештальту” тощо. Такі термінологічні розбіжності свідчать про багатогранність природи концепту, складність його структури та своєрідність функцій.

У сучасній лінгвістичній науці загально визнаними є три основні підходи до розуміння концепту. Перший з них базується на такому положенні: концепт – це те, що називає зміст поняття. Прибічники такого підходу (Ю. С. Степанов та ін.), трактуючи концепт, надають перевагу передусім його культурологічному аспекту, розуміючи культуру як сукупність концептів і відношень між ними, що є відмінними для різних культур. При такому осмисленні терміна “концепт” значення мови експлікується як другорядне, що виступає лише допоміжним засобом.

Представник іншого підходу до аналізу концепту О. Д. Шмельов основним засобом формування змісту концепту вважає семантику мовного знака [2]. Із цієї позиції підходить до трактування концепту М. Ф. Алефіренко, який постулює семантичний підхід до концепту, розглядаючи його як одиницю когнітивної семантики [3].

На думку прихильників третього підходу (Д. С. Лихачов та ін.),

концепт є результатом зіткнення значення слова з особистим і загальнонародним досвідом людини, тобто посередником між словами і дійсністю [4].

Спільним для трьох підходів є твердження про безперечний зв'язок мови і культури. Розходження ж між ними зумовлені різним баченням значення мови у формуванні концепту. Об'єкти світу стають “культурними об'єктами лише тоді, коли уявлення про них структуруються етномовним мисленням у вигляді певних “квантів” знання – концептів” [5:64].

Відзначаючи важливість кожного з підходів до розуміння концепту, ми відзначаємо необхідність комплексного підходу до його вивчення. Оскільки концепт є ментальним утворенням, не можна заперечувати його спорідненість із поняттям, філософським та психологічним терміном, і смислом. Водночас смисл нерозривно пов'язаний зі значенням лексичних одиниць, яке за визначенням Ф. де Соссюра є ментальною одиницею. І лише завдяки вивченню семантики лексичних одиниць, які відображають концепти в мові, ми можемо визначити та прослідкувати розвиток концепту, що існує у свідомості того чи іншого народу.

Таким чином, ми визначаємо концепт як складову одиницю концептосистеми (семантичної моделі головних світоглядних понять), яка об'єктивується в мовних одиницях у формі чуттєвих, понятійних, емотивних, оцінних та мисленневих ознак того чи іншого явища дійсності і репрезентує ці ознаки через текст або дискурс як ментальні, історичні та етнічні знаки у свідомості народу.

Вагомий внесок у розбудову поняття лінгвокультурного концепту зроблено М. Шварц. На думку дослідниці, мовну концептосферу складають концепти-категорії та концепти-символи (або ідіоконцепти). Категоріальні концепти вербалізуються як лексичними, так і граматичними засобами; культурні ж – лише лексичними, оскільки їм притаманний характер субстанції, яка, у свою чергу, може осмислюватися і конкретно, і абстрактно [6:134].

Наявність додаткових концептуальних ознак притаманна багатьом складним концептам, у яких ці ознаки нашаровуються на базову основу. Визнання концепту багатомірним ідеалізованим формоутворенням є причиною того, що багато лінгвістів виокремлюють у структурі концепту три складові: понятійний, образний та ціннісний компоненти.

Хоча під час вивчення лінгвокультурних концептів перевага

надається ціннісному компоненту (Ю. С. Степанов, В. І. Карасик, В. В. Красних, В. А. Маслова, М. Ф. Алефіренко), оскільки специфіка національної концептосфери вивчається від культури до свідомості, вивчення понятійної складової є невід'ємним елементом встановлення аксіологічних доміант концепту.

Понятійна складова визначає ознаки та дефініційну структуру концепту [5:7], на основі яких з'являються когнітивні метафори, що закріплюють концепт у свідомості мовців і визначають образні та асоціативні характеристики концепту, які, власне, і є його образною складовою, що визначає місце цього концепту в лексико-граматичній системі мови.

В. І. Карасик визначає понятійну складові концепту як його інформаційно-фактуальний компонент, на відміну від образно-перцептивного і ціннісного, який визначає оцінку та норми поведінки [7:118].

На думку С. Г. Воркачова використання імені концепту в складі предикативних одиниць актуалізує одну або кілька дефініційних ознак, оскільки мовець розміщує концепт у фокусі висловлювання [5:8].

Таким чином, результати дослідження понятійної складової концепту шляхом аналізу актуалізації дефініційних ознак імені концепту під час його використання в мові дають можливість стверджувати, що понятійна складова концепту є багатошаровим утворенням завдяки існуванню різних видів дискурсу. Так, у особистісно-орієнтованому побутовому дискурсі існує тенденція до максимального стиснення інформації з метою її передання, тоді як інші типи дискурсу мають за мету віднайти і пережити суттєві смисли, зважаючи на завдання художнього і філософського осмислення світу.

Дослідження мовної категоризації іспанських лінгвокультурних концептів, що відображають національну специфіку даного народу, свідчить, що на рівні мовної репрезентації вони відображаються мовними засобами з різним лексико-семантичним наповненням.

Наприклад, концепт *corrida* репрезентується в мові за допомогою мовних одиниць, які можна класифікувати наступним чином: елементи і правила кориди (*técnica, método, regla, pauta, tradición, polémica, fiesta*); учасники кориди, включаючи їхні характеристики (*valiente torero, espada, lidiador, matador, torador, banderillero, picador, cuadrilla, alguacilillo, toro bravo, novillo, animal, bestia feroz, raza de toros, mula de arrastre, caballo,*

*espectador, auditorio, aficionado a las corridas*); сценарії кориди, що описують складові частини спектаклю, дії учасників та їхнє сприйняття (*tercio, orden, rito, espectáculo público, ejercicio de la caza, deporte de la nobleza, rejoneo, arte, tortura, manifestación de cultura, pura muerte del toro valor y destreza del torero, lidia, herida atroz, profunda cicatriz*); місця проведення кориди (*plaza, redondel, coso, circo, ruedo, toril, paseillo, capilla, puesto de asistencia médica*); артефакти й символи кориди, що включають екіпірування, зброю та одяг тореро, відіграючи естетичну функцію та відображаючи соціальний статус (*lanza, caña, muleta, rabo, oreja, trofeo, traje de luces, lentejuela, capote de paseo, montera, castoreño, bordado, alamar, corbatín, coleta*).

*Fe* як іспанський лінгвокультурний концепт характеризується багатовимірністю в мовній картині світу Іспанії. Понятійну основу концепту складають наступні одиниці: *Santa Virgen, Dios, diablo, angel, pecado, religión, iglesia, inquisición, creencia, confianza, crédito*. Ядро даного концепту в концептуальній картині світу Іспанії складають релігійні поняття, висуваючи на перший план Бога та Святу Діву.

Серед найчастотніших концептуальних ознак даних понять О. О. Пантелєєва виділяє антропоморфні, суб'єктивно-психологічні, візуальні та мовленнєві [8:11]. У мовній картині світу характеристики та діяння Бога виражаються через предикативні одиниці, серед яких рухи, мовлення, інтелектуальна діяльність, волевиявлення. Різноманітні властивості приписуються “Святим дівам”, кількість яких у мовній картині світу Іспанії досить велика: *Virgen Macarena, Señora de la Esperanza, santa Virgen, madre de Jesús, linda Señora, querida Señora, Reina de barrios pobres, bien vestida, joven*.

Ангел репрезентується в іспанській мові як небесний дух і як антропоморфна істота: *espíritu santo, fantasma*. Диявол репрезентується як страшне створіння, пов'язане з пеклом (*apariencia horrorosa, conducta mala, influencia perniciosa*), і граційна та розумна істота (*espíritu maligno, espíritu inmundo*). З поняттям бога і диявола тісно пов'язуються суб'єктивні уявлення людини про добро (*bien, vida, confianza, esperanza, amor*) і зло (*malo, muerte, miedo, odio*), репрезентуючи у мові “*pecado*” (гріх) як помилку (*error, equivocación, mentira, equivoco, falsedad*), зло (*mal, calamidad, ruina, daño, pasión, acto pernicioso, violencia de normas*), ворога (*enemigo, rival, hostil*), а також психологічний стан дратівливості й гніву (*irritabilidad, ira, cólera*), любові й натхнення (*amor, cariño, ternura*,



*inspiración, iluminación, numen*).

Концепт *cocina* в мовній картині світу іспанців репрезентується такими слотами, як продукти харчування, що в свою чергу підрозділяються на їжу (*pan, frutas, bayas, nueces, verduras, legumbres, embutidos, carne, platos de arroz, productos de mar, especias*) і напої (*bebidas alcohólicas*), часто специфічні для певної культури (*paella, gaspacho, cava, sidro, sangria, resolí, calimocho*); посуд, газові та електричні прилади, що використовуються для приготування їжі (*paellera*), інтер'єр приміщення для приготування й споживання їжі; способи приготування блюд (*asar, batir*). Денотативні та конотативні значення складових даних слотів часто передають цілі згустки інформації про навколишню дійсність. На їхній основі утворюються асоціативні зв'язки та конотативні метафори, які часто характеризують не лише об'єктивну реальність, але й передають внутрішній стан, емоції й переживання людини. Проте розумінню таких метафор, носії мови завдячують понятійному компоненту концепту, на основі якого утворюється те чи інше переносне значення.

Концепт *vegetación* можна підрозділити на наступні слоти: дерева, кущі, квіти, плоди. Основними етнокультурними концептуальними характеристиками цих слотів у мовній картині світу Іспанії є акустична, часова та якісна (*refugio, cubrimiento, protección del sol* – позитивна; *sombra, castigo, daño físico, ejecución por una planta* – негативна). Концепт часто об'єктивується завдяки кореляції з мистецтвом (квіти як символи краси), предметами домашнього вжитку (дерево, деревина), фізичною та розумовою діяльністю людини (рости, розвиватися), емоціями (квіти як позитивні емоції).

Лінгвокультурний концепт *flamenco* є безеквівалентним концептом у національній концептосфері іспанців, тобто одним із тих, які мають найбільш яскраве національно-марковане забарвлення. Безеквівалентні концепти виявляються через існування безеквівалентних мовних одиниць. Безеквівалентна одиниця, на думку З. Д. Попової та І. А. Стерніна, завжди є показником наявності певної унікальності, національної своєрідності концепту у свідомості народу [9:20].

Наявність великої кількості номінацій того чи іншого концепту свідчить про номінативну щільність даної ділянки мовної системи, що відображає актуальність вербалізованого концепту для свідомості народу [7:111]. Так, концепт *flamenco* в іспанській мові вербалізується за допомогою наступних слотів: пісні (*canto*), танці (*alborea, alegría, bambera,*

*bulería, campanilleros, cantiña, caña, caracoles, carcelera, cartagenera, colombiana, debla, fandango, fandanguillo, farruca, flamenco, garrotín, granaina, guajira, javera, jondo, liviana, malagueña, mariana, martinete, media, milonga, minera, mirabrás, nana, petenera, polo, romance, romera, rondeña, rumba, saguiriya, serrana, sevillana, soleá, tango, tanguillo, taranta, tiento*), музичні інструменти, властиві фламенко (*guitarra*), емоції, що переживаються (*alegría, pasión*). “Суб’єкт” і “процес” як ядерні складові концепту *flamenco* відзначаються антропоморфністю, фізіоморфністю і ментальністю [8:189], викликаючи у свідомості носія мови образ людини, що грає на музичному інструменті певної форми і з певними акустичними характеристиками, співає пісні певного типу й змісту, а також кінетичними рухами танцюристів та їхнього одягу (спідниць, платків, черевиків, кастаньєт).

**Висновки.** Отже, понятійна складова будь-якого лінгвокультурного концепту є основою, яка визначає її асоціативну та оцінну складову: здатність утворювати концептуальні метафори та викликати асоціації в свідомості носіїв певної культурної спільноти. Основним методом її дослідження є вивчення актуалізації семантичних ознак імені концепту в мовній картині світу певного народу. **Перспектива подальших досліджень** полягає у вивченні пареміологічної реалізації лінгвокультурних концептів у іспанській мові.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : [монографія] / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с.
2. Шмелев А. Д. Русский язык и неязыковая действительность / Алексей Дмитриевич Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 496 с.
3. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
4. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М. : Akademia, 1997. – С. 280–287.
5. Воркачëв С. Г. “Куда ж нам плыть?": – лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития / Сергей Григорьевич Воркачëв // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж : ВГУ ; Наука-Юнипресс, 2010. – Вып. 8. – С. 5–27.
6. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / Monika Schwarz. – Tübingen / Basel : Francke, 1996. – 238 s.
7. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс : [монография] / Владимир Ильич Карасик. – М. : Перемена, 2002. – 477 с.
8. Пантелеева О. О. Этнокультурная специфика доминантных концептов, вербализованных в художественной картине мира Висенте Бласко Ибаньеса : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.05 / Олеся Олеговна Пантелеева ; Воронежск. гос. ун-т. – Воронеж, 2007. – 275 с.
9. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
10. *Corpus de Referencia del Español Actual (CREA) de la Real Academia Española* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corpus.rae.es/creanet.html>.